

Unsur Haiwan dalam Peribahasa Masyarakat Asli Suku Kaum Semai

Abu Hassan Abdul & Mohd. Rasdi Saamah

Abstrak

Kajian ini dilaksanakan untuk meneliti peribahasa yang berunsurkan haiwan yang terdapat dalam peribahasa masyarakat Orang Asli suku kaum Semai. Kajian ini menggunakan kaedah temu bual terhadap lima orang responden dan ulasannya dibuat berlandaskan penyesuaian terhadap kerangka etnografi komunikasi yang dikemukakan oleh Dell Hymes (1972) dengan memberi fokus kepada empat perkara pokok, iaitu huraian situasi, pemakaian, struktur dan fungsi aktiviti sesuatu pertuturan tersebut. Hasil kajian ini mendapati bahawa peribahasa yang digunakan oleh masyarakat Orang Asli suku kaum Semai banyak berunsurkan haiwan dan tumbuh-tumbuhan dalam kehidupan mereka seharian. Kesemua unsur haiwan dalam peribahasa yang dikaji merupakan haiwan yang mempunyai kaitan dalam ruang lingkup kehidupan suku kaum tersebut. Kajian ini penting untuk memberikan pemahaman kepada golongan masyarakat yang mempunyai hubungan secara langsung dengan kelompok tersebut sebagai salah satu objektif untuk merapatkan jurang sosio-budaya dalam kalangan masyarakat di negara ini. Kajian ini juga sebagai landasan untuk kajian-kajian lanjut mengenai bahasa sukuan lain yang terdapat di negara ini.

Kata kunci peribahasa, suku kaum Semai, bahasa Semai, unsur haiwan, bahasa sukuan

Abstract

This study was conducted in order to explore the Semai's proverbs that feature animal as one of its element. Five respondents were

interviewed as part of the data gathering process and the analysis was based on Hymes's (1972) ethnographic approach. It focused on four fundamental elements; situational explanatory, its usage, the structure and its function. From the analysis, it is found out that Semai's proverbs consisted names of animals and plants that is significantly related to the Semai people's life. The research is important for us to understand the Semai people as to bring the gap between the people in this country closer. This study is also a starting point to carry out more researches on indigenous languages in this country. Keywords *proverbs, Semai tribe, language Semai, elements of animals, language quarterly*

Keyword *proverbs, Semai people, Semai language, animal elements, indigenous languages.*

Pendahuluan

Penggunaan bahasa dengan pelbagai strategi telah menampakkan bermacam-macam nilai sosial dan kebudayaan yang diamalkan dalam sesuatu masyarakat bahasa itu. Corak dan bentuk sesuatu bahasa itu bergantung kepada siapa yang menuturkannya dan dalam suasana mana bahasa itu digunakan (Nik Safiah Karim, 1992). Dengan ini (Bush, 1973; Clore, Ortony, & Foss, 1987; Davitz, 1969; Johnson-Laird & Oatley, 1989; Ortony, Clore, & Collins, 1988; Ortony, Clore, & Foss, 1987, dan Fussel, 2002; dalam Bahren Umar Siregar, 2010) menyatakan bahawa semua bahasa di dunia ini mempunyai berbagai-bagai strategi verbal untuk menyampaikan buah fikiran dan emosi penuturnya. Salah satu strategi yang digunakan oleh penutur sesuatu bahasa untuk menyampaikan buah fikiran mereka ialah melalui peribahasa kerana bahasa berfungsi untuk menyampaikan gagasan, buah fikiran dan perasaannya dalam berbagai-bagai situasi dan tujuan komunikatif.

Peribahasa mempunyai dua peranan penting dalam kehidupan manusia, pertamanya berperanan sebagai saluran yang memaparkan pelbagai realiti dalam kehidupan masyarakat pengguna peribahasa itu dan keduanya, peribahasa mempunyai nilai-nilai yang boleh dijadikan sebagai pedoman hidup baik antara manusia dengan manusia, manusia dengan alam sekitar dan manusia dengan penciptanya. Ishak (1990) menyatakan banyak peribahasa Melayu yang mengambil lambang alam sekeliling untuk memberi makna yang padat dan tepat, yang

terbit daripada pengalaman, pemerhatian dan pandangan tajam. Mengikut Oktavianus Liudawati (2008), peribahasa mempunyai tiga kelebihan, iaitu pertamanya, memiliki struktur kalimat yang sebahagian besarnya tidak dapat diubah, keduanya mengandungi makna kiasan yang ditentukan oleh faktor-faktor etnografi komunikasi dan ketiganya memiliki nilai estetika yang tinggi dalam aspek bentuk dan cara penyampaian maknanya.

Kebanyakan bahasa di dunia ini mempunyai peribahasa dengan maknanya yang tersendiri tidak terkecuali kelompok minoriti masyarakat peribumi Orang Asli yang terdapat di Semenanjung Malaysia. Masyarakat peribumi Orang Asli di negara ini tergolong dalam tiga kelompok utama, iaitu Senoi, Negrito dan Melayu-Proto. Suku kaum terbesar bilangannya ialah suku kaum Semai yang tergolong dalam kelompok Senoi dengan jumlah seramai 42,383 orang atau 30% daripada jumlah keseluruhan Orang Asli di negara ini (Jabatan Hal Ehwal Orang Asli, 2008). Mereka menggunakan pertuturan bahasa Semai dengan pelbagai idiolek mengikut kawasan masing-masing, iaitu di utara, selatan dan tengah negeri Perak, Cameron Highlands, Jelai dan selatan negeri Pahang (Dentan, 2003). Seperti halnya dengan bahasa-bahasa lain peribahasa yang terdapat dalam bahasa masyarakat Orang Asli suku kaum Semai juga terbentuk dari beberapa jenis unsur dan salah satu unsur pembentukan peribahasanya ialah unsur haiwan.

Pernyataan Masalah

Perbezaan bahasa dan budaya telah menjadikan masyarakat peribumi Orang Asli di negara ini hidup dengan bahasa dan budaya yang berbeza-beza mengikut kelompok masing-masing. Keadaan ini telah membataskan kehidupan mereka dengan masyarakat arus perdana serta kelompok-kelompok minoriti lain. Oleh itu, bahasa dan budaya masyarakat peribumi Orang Asli di negara ini perlu diketengahkan sebagai salah satu medium komunikasi kepada golongan masyarakat yang mempunyai hubungan secara langsung dengan kelompok tersebut seperti para pendidik, para pelajar, para penjawat awam, pihak-pihak berkuasa tempatan, ahli-ahli politik, pemimpin-pemimpin masyarakat dan sebagainya. Masyarakat arus perdana harus memahami peribahasa masyarakat peribumi Orang Asli kerana memahami peribahasa atau ungkapan-ungkapan yang terdapat dalam bahasa itu merupakan salah satu cara untuk mempelajari dan memahami budaya mereka.

Kajian ini bertujuan untuk memperlihatkan kewujudan peribahasa dalam penggunaan bahasa masyarakat Orang Asli suku kaum Semai berdasarkan kepada persekitaran hidup seharian mereka.

Tinjauan Literatur

Kajian tentang pengaruh alam dan budaya dalam sesuatu bahasa sudah banyak dilakukan tetapi kajian yang berasaskan kepada peribahasa dalam bahasa sukuan yang berasaskan sesuatu unsur masih amat terhad bilangannya. Peribahasa yang berkaitan dengan haiwan boleh ditemui dalam hampir semua bahasa dan budaya di dunia ini. Ismet Fanany dan Rebecca Fanany (2003) dalam Ding Choo Ming (2009) mendapati 25% peribahasa Minangkabau berisikan imej alam semula. Mereka menambah: “...of these, 44 % relate to natural features, 23% make reference to plants and tress, and 33% involve animals”. Manakala Krikmann (2007) dalam Imran Ho-Abdullah (2011) menyatakan bahawa tanpa mengira perbezaan kawasan geografi, haiwan dalam kumpulan yang paling kerap digunakan dalam peribahasa ialah anjing, kuda dan lembu. Ini diikuti oleh ayam, serigala, babi, kucing dan kambing biri-biri dan diikuti oleh ikan, kaldai, burung, kambing dan tikus. Tiga belas haiwan ini membentuk dua pertiga daripada keberlakuan haiwan dalam peribahasa. Haiwan yang ‘dekat’ dengan manusia atau yang sering ditemui manusia serta mempunyai impak kepada manusia akan muncul dengan lebih kerap dalam peribahasa.

Goh Sang Seong (2010) dalam kajiannya mendapati kedudukan geografi yang berhampiran telah menyebabkan kedua-dua pengguna bahasa Melayu dan bahasa Mandarin berhadapan dengan suasana persekitaran yang sememangnya banyak kesamaannya. Jenis haiwan liar dan binatang peliharaan yang menjadi sebahagian daripada kehidupan mereka telah banyak digunakan dalam peribahasa bahasa Melayu dan bahasa Mandarin sebagai lambang yang diberikan pelbagai tafsiran. Kajian ini mendapati sebanyak 261 peribahasa bahasa Melayu dan bahasa Mandarin mempunyai lambang yang sama, antaranya penggunaan haiwan harimau, kera, anjing, ketam, gajah, kambing, serigala, tikus dan kucing. Harimau digambarkan sebagai lambang bahaya dan tidak mengenang budi, kera dilambangkan sebagai kepandaian dan kemahiran, anjing dilambangkan sebagai orang tidak mengenang budi, ketam lambang kepada orang yang tidak menunjukkan teladan, gajah pula sebagai kuasa besar, kambing

dilambangkan lemah-lembut dan jinak, serigala lambang ganas dan zalim. Selain itu, kucing dianggap sebagai ketua atau pihak yang lebih dominan manakala tikus dilambangkan sebagai orang bawahan atau pihak yang dikuasai.

Kajian Rahmawati Iskandar (2006) mendapati salah satu unsur pembentuk peribahasa dalam peribahasa Indonesia dan peribahasa Jepun ialah unsur haiwan dan haiwan-haiwan yang menjadi unsur utama dalam pembentukan peribahasa Jepun ialah kera, lembu, kucing, ikan, burung, kuda, serangga dan lain-lain. Unsur haiwan digunakan sebagai pembentuk peribahasa kerana haiwan memiliki tingkah laku yang hampir mirip dengan manusia dan sering diibaratkan tingkah laku manusia kepada haiwan, salah satu contohnya 'kera'. Kajian ini juga mendapati bahawa daripada jumlah 16 peribahasa Jepun yang menggunakan kata 'kera' yang diteliti, 12 daripadanya mempunyai makna yang hampir sama dengan peribahasa Indonesia walaupun cara pengungkapannya berbeza. Perbezaan ini disebabkan oleh berbezanya cara berfikir serta ciri-ciri lain pengguna kedua-dua bahasa tersebut.

Rozaimah Rashidin dan Noriza Daud (2009) dalam kajian mereka terhadap unsur perlambangan dalam peribahasa Melayu mendapati bahawa terdapat dua jenis perlambangan, iaitu perlambangan yang berkonotasi positif dan perlambangan yang berkonotasi negatif yang dikategorikan kepada alatan, haiwan, tumbuhan dan orang atau gelaran. Bagi konteks haiwan sebagai lambang, peribahasa-peribahasa yang mereka kaji banyak menggunakan haiwan seperti kumbang, kucing, babi dan anjing sebagai lambang yang berkonotasi positif dan berkonotasi negatif terhadap kaum lelaki dan wanita. Dalam perlambangan imej lelaki dan wanita, anjing digunakan dalam kedua-dua peribahasa yang mengaitkan kedua-dua jantina ini. Anjing dalam konteks masyarakat Melayu mempunyai unsur yang negatif. Dalam hal ini, unsur seksisme tidak begitu ketara dan didapati agak seimbang dalam menggambarkan imej lelaki dan wanita.

Kajian-kajian terhadap peribahasa yang berunsur haiwan tersebut telah menjuruskan dapatan masing-masing kepada beberapa kategori, antaranya haiwan yang mewakili perlambangan yang berkonotasi positif dan haiwan yang mewakili perlambangan yang berkonotasi negatif, haiwan yang mempunyai hubungan rapat dengan manusia dan sebaliknya, haiwan peliharaan dan haiwan liar dan perbezaan konotasi perlambangan bagi haiwan-haiwan yang sama di tempat yang berbeza.

Objektif Kajian

1. Mengumpul dan mendokumentasikan peribahasa masyarakat Orang Asli suku kaum Semai sebagai salah satu khazanah ilmu di negara ini.
2. Memahami makna dan fungsi peribahasa mengikut konteks masyarakat Orang Asli suku kaum Semai sebagai penuturnya.
3. Memahami unsur haiwan dalam peribahasa masyarakat Orang Asli suku kaum Semai dalam ruang lingkup kehidupan mereka.

Metodologi dan Batasan Kajian

Kajian ini merupakan kajian lapangan dengan menggunakan teknik temu bual semi berstruktur bagi mendapatkan data sebagaimana yang dikemukakan Schensul dan rakan-rakan (1999) bahawa temu bual kaedah ini adalah yang terbaik untuk meneroka dan menjelaskan faktor-faktor dan subfaktor-subfaktor (Othman Lebar, 2009). Teknik temu bual jenis ini digunakan dengan rasional beberapa rasional terutamanya responden dapat menghuraikan dengan bebas dan terbuka kepada soalan pokoknya iaitu tentang peribahasa, makna serta fungsinya dalam kalangan penuturnya.

Kajian ini hanya terbatas kepada peribahasa yang sering digunakan dalam pertuturan masyarakat Orang Asli suku kaum Semai di Kampung Kuala Koyan yang terletak di kawasan Lembah Jelai, Daerah Kuala Lipis, Pahang. Lembah Jelai termasuk dalam kawasan Tapak Penyelidikan Lanai Betau Koyan (LBK) di bawah Pusat Kecemerlangan Pedagogi Peribumi Kebangsaan yang dikendalikan oleh Institut Pendidikan Guru Kampus Tengku Ampuan Afzan, Kuala Lipis, Pahang. Perlu dijelaskan di sini bahawa bahasa Semai yang digunakan di kawasan Lembah Jelai mempunyai sedikit perbezaan dengan Bahasa Semai yang digunakan sebagai mata pelajaran dalam Kurikulum Bersepadu Sekolah Rendah, Kementerian Pelajaran Malaysia (2003) dan bahasa Semai yang digunakan di negeri Perak serta beberapa daerah lain di Semenanjung Malaysia. Data diperolehi daripada hasil temu bual secara langsung dengan lima orang masyarakat Orang Asli suku kaum Semai di Kampung Kuala Koyan, Lembah Jelai, Kuala Lipis, Pahang (Rujuk Lampiran).

Kaedah Penganalisan Data

Dapatan kajian ini dibincangkan berdasarkan kepada penyesuaian terhadap kerangka etnografi komunikasi yang dikemukakan oleh Dell Hymes (1972) dengan menghuraikan makna peribahasa suku kaum Semai yang berunsurkan haiwan berasaskan situasi, pemakaian, struktur dan fungsinya dalam konteks kehidupan masyarakat Orang Asli suku kaum Semai di kawasan kajian. Perbincangan dapatan kajian ini dibuat berdasarkan tiga daripada empat perkara pokok tersebut, iaitu situasi, pemakaian dan fungsinya dalam penggunaan seharian para penuturnya. Oleh kerana semua peribahasa ini hanya terdiri daripada dua kategori, iaitu simpulan bahasa dan perumpamaan, maka aspek struktur tidak dibincangkan.

Perbincangan Dapatan Kajian

Jumlah keseluruhan korpus kajian ini ialah 35 peribahasa yang berunsurkan haiwan yang terdiri daripada 22 simpulan bahasa dan 13 perumpamaan. Sebanyak 22 jenis haiwan terdapat dalam kesemua korpus kajian ini, iaitu anai-anai, anjing, ayam, babi, beruk, burung, cawi-cawi, helang, ikan, kera, kijang, kucing, kura-kura, lintah, mawas, mengkarung, murai, rajawali, rusa, tebuan, tupai dan ular. Daripada 35 peribahasa tersebut terdapat 3 peribahasa tentang haiwan anjing, ayam, burung dan kera, masing-masing 2 peribahasa tentang haiwan beruk, ikan, kura-kura, rusa dan ular. Selebihnya masing-masing satu peribahasa tentang haiwan anai-anai, babi, cawi-cawi, helang, kijang, kucing, lintah, mawas, mengkarung, murai, rajawali, tebuan dan tupai.

Kategori perlambangan bagi maksud peribahasa dalam kajian ini dikategorikan kepada perlambangan bagi maksud sifat atau keadaan (21 peribahasa), warna (6 peribahasa), ukuran (4 peribahasa), bentuk (2 peribahasa) dan pancaindera (2 peribahasa). Perlambangan bagi maksud sifat atau keadaan dibahagikan kepada dua, iaitu perlambangan bagi maksud sifat positif dan sifat negatif. Begitu juga keadaannya dengan perlambangan bagi maksud pancaindera dibahagikan kepada perlambangan bagi maksud pancaindera rasa dan pancaindera dengar.

Perlambangan Bagi Maksud Sifat atau Keadaan

Peribahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat atau perangai manusia yang dapat dibahagikan kepada sifat yang positif dan sifat yang negatif. Kajian ini mendapati bahawa daripada jumlah 18 peribahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat atau keadaan, hanya satu sahaja yang menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat positif dan selebihnya menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat negatif.

a) Perlambangan Bagi Maksud Sifat Positif

Satu-satunya simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat positif dalam kajian ini ialah *raha-pok* [raha poʔ] (*macam ayam*) yang bermaksud seseorang yang sangat rajin. Masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menganggap ayam sebagai binatang yang sangat rajin kerana haiwan tersebut keluar mencari rezeki pada awal pagi berbanding haiwan lain. Dalam kalangan Masyarakat Melayu banyak pepatah dan simpulan bahasa menggunakan perkataan ayam, antaranya cakar ayam, kaki ayam, ajak-ajak ayam, tidur ayam dan sebagainya. Namun, masyarakat Melayu tidak meletakkan ayam sebagai haiwan yang rajin, walaupun haiwan ini dianggap sebagai haiwan yang rapat dengan mereka.

b) Perlambangan Bagi Maksud Sifat Negatif

Peribahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud sifat negatif dalam kajian ini ialah terdiri daripada:

1. *rah greit chak ma-i-pangkal* [rah greit caʔŋa i paŋkal] (*anai-anai makan hingga ke akar*)
2. *raha cep birai* [ra ha cep birai] (*seperti burung murai*)
3. *segerlah lok coh* [səgərləh loʔ coh] (*terleceh kemaluan anjing*)
4. *begei tentog ru kelag* [bɛgɛi tɛntoʔ ru kələg] (*seperti burung rajawali dengan helang*)
5. *enggei cok ru kucig* [ɛŋgɛi coʔ ru kucig] (*seperti anjing dengan kucing*)
6. *sentak tentok* [sɛntaʔ tɛntoʔ] (*ekor cawi-cawi* (sejenis burung))
7. *sui ku jug kelak* [sui ku jug kələʔ] (*hidup di kaki helang*)
8. *kenalok kurak* [kənaloʔ kuraʔ] (*kura-kura bodoh*)

9. *raha-cak nakpug* [raha caʔ naʔ pug] (*macam makan ayam*)
10. *le-em – le-em, moh gau* [lɛʔɛm lɛʔɛm mɔh gau] (*lembut-lembut hidung babi*)
11. *raha rau* [raha rau] (*macam kera*)
12. *nyenhat rau* [ɲɛnhət rau] (*kejahatan kera*)
13. *raha weoi* [raha wəoi] (*macam mawas*)
14. *sengik tajuk* [səŋiʔ tajoʔ] atau *sengik selik* [səŋiʔ səliʔ] (*hati ular / hati tedung*)
15. *tendang rusak* [təndaŋ rusaʔ] atau *tengak rusak* [təŋaʔ rusaʔ] (*penendang atau tendangan rusa*)
16. *tengak pos* [təŋaʔ pos] (*tendangan kijang*)
17. *kitandang ya pos* [kitəndaŋ ya pos] (*ditendang oleh rusa*)

Simpulan bahasa dalam kategori perlambangan ini kebanyakannya merujuk kepada sifat atau perangai negatif seseorang. Simpulan bahasa *rah greit chak ma-i-pangkal* [rah grɛit caʔŋa i pəŋkal] (*anai-anai makan hingga ke akar*) membawa maksud seseorang yang suka mengikis wang orang atau kedua-dua ibubapanya sendiri. Penggunaan anai-anai sebagai lambang kepada sifat atau perangai negatif seseorang ini bertepatan dengan sifat anai-anai, iaitu sejenis serangga seperti semut yang membuat sarang dalam tanah atau kayu (makanan utamanya kayu) dan tergolong dalam *order isoptera* (Kamus Dewan, 2007: 49) yang boleh merosakkan apa sahaja seperti tanaman, rumah dan sebagainya. Simpulan bahasa ini mempunyai makna yang sama dengan simpulan bahasa *pisau cukur* dalam peribahasa masyarakat Melayu.

Bagi melambangkan aspek negatif dalam percakapan seseorang masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menggunakan dua simpulan bahasa, iaitu *raha cep birai* [ra ha cəp birai] (*seperti burung murai*) dan *segerlah lok coh* [səgərləh loʔ coh] (*terleceh kemaluan anjing*). Perumpamaan *raha cep birai* [ra ha cəp birai] (*seperti burung murai*) yang membawa maksud seseorang yang suka bercakap atau mulut bising dan celupar. Manakala simpulan bahasa *segerlah lok coh* [səgərləh loʔ coh] (*terleceh kemaluan anjing*) pula bermaksud percakapan seseorang yang tidak boleh dipakai atau seseorang yang bercakap tanpa berfikir terlebih dahulu. Bagi masyarakat Orang Asli suku kaum Semai, maksud simpulan bahasa ini dipadankan dengan haiwan anjing yang biasanya akan membuang najis di mana-mana sahaja tanpa mengira tempat. Perumpamaan *raha cep birai* mempunyai persamaan dengan simpulan bahasa yang digunakan dalam masyarakat Melayu *mulut murai* daripada segi maksud dan unsur haiwan di dalamnya.

Perumpamaan *begei tentog ru kelag* [bɛgɛi tɛntoʔ ru kɛlag] (*seperti burung rajawali dengan helang*) pula membawa maksud seseorang suka mengusik orang lain. Burung rajawali (*microhierax fringillarius*) merupakan spesies helang untuk menggambarkan seseorang yang suka mengkhianati atau mengacau orang lain. Perumpamaan *enggei cok ru kucig* [ɛŋgɛi coʔ ru kucig] (*seperti anjing dengan kucing*) yang bermaksud seseorang yang pantang bertemu mereka akan bergaduh. Perumpamaan ini juga mempunyai persamaan dengan perumpamaan yang digunakan dalam masyarakat Melayu daripada segi maksud dan unsur haiwan di dalamnya. Selain itu, terdapat tiga simpulan bahasa yang membawa maksud seseorang yang suka menghebahkan keburukan orang lain tetapi akhirnya keburukan itu terkena kepada dirinya sendiri, iaitu *tendang rusak* [tɛndaŋ rusaʔ] atau *tengak rusak* [tɛŋaʔ rusaʔ] (*penendang atau tendangan rusa*), *tengak pos* [tɛŋaʔ pos] (*tendangan kijang*) dan *kitandang ya pos* [kitɛndaŋ ya pos] (*ditandang oleh rusa*). Perumpamaan- perumpamaan tersebut mempunyai maksud yang sama dengan peribahasa *pulang paku buah keras* dalam peribahasa masyarakat Melayu.

Bagi menggambarkan seseorang yang terlalu mengikut telunjuk dan bergantung harap kepada orang lain mereka menggunakan simpulan bahasa *sentak tentok* [sɛntaʔ tɛntoʔ] *ekor cawi-cawi* (sejenis burung) dan perumpamaan *sui ku jug kelak* [sui ku jug kɛlɔʔ] (*hidup di kaki helang*). *Sentak tentok* membawa maksud seseorang yang suka mengikut telunjuk orang lain secara membabi buta. Simpulan bahasa ini merujuk kepada burung cawi-cawi (*dicrurus remifer*) atau *srigunting bukit* yang mempunyai ekor yang unik seperti ekor damak panah dan menarik perhatian burung kecil lain untuk mengekorinya. Perumpamaan *sui ku jug kelak* [sui ku jug kɛlɔʔ] (*hidup di kaki helang*) pula bermaksud seseorang yang hidup terlalu bergantung kepada orang lain kerana malas berusaha. Seseorang yang malas berusaha dianggap sebagai anak burung helang yang sentiasa mengharapkan suapan makanan daripada ibunya apabila lapar. Simpulan bahasa lain yang melambangkan seseorang yang malas berusaha ialah *raha weoi* [raha wɛoi] (*macam mawas*) yang bermaksud orang yang tidak mempunyai tempat tinggal kerana malas berusaha. Masyarakat Orang Asli suku kaum Semai telah memadankan seseorang yang malas umpama seekor mawas yang tidak mempunyai tempat tinggal nyata. Mawas ialah sejenis monyet besar dalam famili *pongidae*, termasuk orang hutan dan cimpanzi (Kamus Dewan, 2007: 1009).

Kajian ini mendapati terdapat dua simpulan bahasa yang berunsurkan haiwan kera yang menunjukkan perlambangan bagi

maksud sifat negatif, iaitu *raha rau* [raha rau] (*macam kera*) dan *nyenhat rau* [ɲɛnhat rau] (*kejahatan kera*). Simpulan bahasa *raha rau* bermaksud seseorang yang kedekut, manakala simpulan bahasa *nyenhat rau* bermaksud seseorang yang memetik dan merosakkan buah-buahan sesuka hati. Bagi masyarakat Orang Asli suku kaum Semai haiwan kera (*macacus cynomolgus*) merupakan haiwan yang mempunyai sifat kedekut dan suka merosakkan buah-buahan serta hasil tanaman mereka. Kedua-dua sifat haiwan tersebut telah dijadikan unsur dalam simpulan bahasa bagi melambangkan sifat manusia yang berperangai sedemikian. Peribahasa yang berunsurkan haiwan ini banyak terdapat dalam peribahasa masyarakat Melayu, umpamanya *kera sumbang*, *seperti kera mendapat bunga*, *seperti kera kena belacan* dan sebagainya yang menggambarkan sifat dan tingkah lakunya yang lucu dan menarik.

c) Perlambangan Bagi Maksud Keadaan

Peribahasa kategori perlambangan bagi maksud keadaan yang diteliti terdiri daripada:

1. *nelumpat rusak* [nələmpaʔ rusaʔ] (*lompatan rusa*),
2. *lehem cep* [ləhəm ɕɛp] (*nafas burung*),
3. *cahnu/cenawang kurak* [cahnu / cənawaŋ kuraʔ] (*berak kura-kura*).

Simpulan bahasa *nelumpat rusak* [nələmpaʔ rusaʔ] (*lompatan rusa*) digunakan untuk menunjukkan keadaan kawasan hutan yang ditebas dan dibakar untuk pembukaan kawasan pertanian baru yang hangus tidak menyeluruh atau hangus secara bertompok-tompok. Keadaan ladang yang hangus bertompok-tompok itu disamakan dengan lompatan haiwan *rusak* atau rusa (*cervus equimus*) yang jarak antara satu lompatan dengan satu lompatan lain melangkaui jarak tertentu. Mereka menganggap keadaan ladang seperti itu sebagai melaksanakan kerja yang masih belum sempurna kerana terdapatnya kawasan atau bahagian-bahagian yang hangus atau terbakar sepenuhnya.

Simpulan-simpulan bahasa yang merujuk kepada keadaan seseorang pula terdiri daripada dua simpulan bahasa, iaitu *lehem cep* [ləhəm ɕɛp] (*nafas burung*) dan *cahnu/cenawang kurak* [cahnu / cənawaŋ kuraʔ] (*berak kura-kura*). Simpulan bahasa *lehem cep* [ləhəm ɕɛp] (*nafas burung*) membawa maksud keadaan seseorang yang sedang nazak atau seseorang yang dalam saat-saat menghembuskan nafas

yang terakhir kerana sakit atau sebagainya. Dalam masyarakat Melayu simpulan bahasa yang sama ialah *nyawa-nyawa ikan* yang membawa maksud hampir-hampir mati. Penggunaan unsur haiwan yang berbeza ini disebabkan oleh budaya yang berbeza walaupun maksud simpulan bahasa sama atau hampir sama. Kehidupan masyarakat Orang Asli suku kaum Semai yang jauh di pedalaman menyebabkan mereka lebih rapat dengan haiwan ‘*burung*’ sama ada sebagai haiwan peliharaan atau hasil buruan mereka. Manakala masyarakat Melayu lebih rapat dengan ‘*ikan*’ yang biasanya menjadi hasil tangkapan mereka.

Simpulan bahasa *cahnu/cenawang kurak* [cahnu / cənawaŋ kuraʔ] (*berak kura-kura*) dalam kajian ini merujuk kepada keadaan seseorang yang terkena cirit-birit yang biasanya terdiri daripada kanak-kanak. Masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menganggap seseorang kanak-kanak yang terkena cirit-birit akan sentiasa membuang air besar secara tidak menentu tanpa kawalan, seperti mana kura-kura akan mengeluarkan najis apabila diangkat atau dibawa. Mereka telah menyamakan perihal kura-kura yang diangkat atau dibawa itu dengan seseorang kanak-kanak yang terkena cirit-birit. Kanak-kanak yang terkena *cahnu/cenawang kurak* kadang-kadang boleh membawa maut jika penghidratan mereka tidak dirawat dengan segera.

Perlambangan Bagi Maksud Warna

Kajian ini mendapati semua peribahasa dalam kategori perlambangan bagi maksud warna terdiri daripada kategori simpulan bahasa yang merujuk kepada tahap matang (masak) buah-buahan atau hasil tanaman masyarakat Orang Asli suku kaum Semai. Simpulan-simpulan bahasa tersebut ialah:

1. *celun rau* [cəlun rau] (*belakang kera*),
2. *ket jelor* [kət jɛlɔr] (*perut lintah*),
3. *bihip kap* [bihip kap] (*ekor ikan*),
4. *celut tajuk* [cəlʉʔ tajoʔ] (*belakang ular*),
5. *kit ot* [kit oʔ] (*pinggang tebuau*)
6. *sentak kak* [səntaʔ kaʔ] (*ekor ikan*).

Bagi menunjukkan buah rambutan yang hampir masak atau mengkar masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menggunakan simpulan bahasa *celun rau* [cəlun rau] (*belakang kera*). Haiwan *rau*, iaitu kera atau monyet (*macacus cynomolgus*) sebagai perbandingan warnanya merupakan haiwan yang tidak asing bagi mereka khususnya

yang mendiami kawasan hutan atau kawasan pedalaman. ‘*Belakang kera*’ merujuk kepada bulu di bahagian belakang haiwan itu yang berwarna hijau kekuningan jika dilihat dari jarak tertentu. Mereka telah menyamakan bulu buah rambutan hampir masak yang berwarna hijau kekuningan dengan warna bulu di bahagian belakang kera tersebut. Simpulan bahasa ini bertujuan untuk memaklumkan bahawa buah rambutan yang *celun rau* masih belum boleh dipetik kerana tidak cukup masak dan sesuai untuk dimakan.

Simpulan bahasa yang sama ialah *ket jelor* [kət jəlor] (*perut lintah*) dan *bihip kap* [bihip kap] (ekor ikan) yang merujuk kepada warna kedua-dua jenis haiwan tersebut juga disamakan dengan warna buah rambutan yang sedang mengkar. Simpulan bahasa *ket jelor* menunjukkan warna kekuningan di bahagian perut lintah berbanding di bahagian belakangnya yang lebih berwarna hijau kehitaman. Rambutan yang *bihip kap* berwarna kuning kemerahan, manakala rambutan yang *celun rau* atau *ket jelor* berwarna hijau kekuningan. Tahap masak bagi *bihip kap* lebih tinggi kerana simpulan bahasa ini merujuk kepada warna *darah ikan* yang merah tetapi belum benar-benar masak. Ini bermaksud rambutan yang *bihip kap* lebih masak berbanding buah rambutan yang *celun rau* atau *ket jelor*. Meskipun maksudnya hampir sama, namun *bihip kap* menggambarkan rambutan yang hampir boleh dipetik dari segi tahap masaknya berbanding pada tahap *celun rau* dan *ket jelor*.

Untuk menggambarkan warna pisang yang hampir masak masyarakat masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menggunakan simpulan bahasa *celut tajuk* [cəluʔ tajoʔ] (*belakang ular*). Warna belakang ular (tanpa menyatakan jenis ular) dibandingkan dengan warna pisang yang sudah matang dan hampir masak. Manakala bagi menggambarkan buah pinang yang hampir masak, mereka menggunakan simpulan bahasa *kit ot* [kit oʔ] (*pinggang tebuang*) yang menunjukkan warna buah pinang yang separuh masak tersebut menyamai warna kuning di bahagian perut tebuang (*gespa tropica*) dan belum boleh diambil atau dipetik. Bagi tujuan menggambarkan padi yang mereka usahakan hampir masak dan belum sesuai untuk dituai, simpulan bahasa yang digunakan ialah *sentak kak* [səntaʔ kaʔ] (*ekor ikan*). Simpulan bahasa *sentak kak* juga menggunakan perlambangan bagi maksud warna ekor ikan (tanpa menyatakan jenis ikan) disamakan dengan warna buah padi yang mula menguning tersebut.

Kesemua simpulan bahasa di atas digunakan oleh masyarakat Orang Asli suku kaum Semai dengan tujuan, pertamanya untuk menyatakan

bahawa buah-buahan atau hasil tanaman di dusun mereka sudah mula menguning atau hampir masak dan keduanya, sebagai peringatan khususnya kepada kanak-kanak bahawa buah-buahan tersebut masih belum cukup masak untuk diambil dan dimakan. Simpulan-simpulan bahasa tersebut merupakan larangan cara yang lebih berhemah agar buah-buahan atau hasil tanaman tersebut tidak dipetik atau diambil sehingga benar-benar masak dan sesuai untuk dipetik atau dimakan.

Perlambangan Bagi Maksud Ukuran

Simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud ukuran dalam kajian ini terdiri daripada:

1. *kadoq cok* [kadoʔ coʔ] (*kaki anjing*),
2. *marha-woc-dog* [marha wɔc dɔg] (*sebesar pusar beruk*),
3. *marha seningkang rau* [marha sniŋkaŋ rau] (*seluas sekangkang kera*),
4. *ensop cep* [ɛnsop cɛp] (*sarang burung*).

Masyarakat Orang Asli suku kaum Semai juga menggunakan simpulan bahasa untuk menunjukkan ukuran dan keluasan rumah, ladang, kebun dan sebagainya dalam ruang lingkup aktiviti kehidupan mereka seharian. Bagi menggambarkan keluasan kawasan tanah, ladang atau kebun yang mereka miliki atau usahakan, perumpamaan *marha-woc-dog* [marha wɔc dɔg] (*sebesar pusar beruk*) dan *marha seningkang rau* [marha sniŋkaŋ rau] (*seluas sekangkang kera*) digunakan dalam pertuturan seharian. Perumpamaan *Pusar beruk* dan *sekangkang kera* merupakan perbandingan yang memberikan maksud saiz keluasan bagi sesuatu kawasan. Haiwan kera [rau] (*macacus cynomolgus*) dan beruk [dɔg] (*macaca nemestrina*) sekali lagi dijadikan unsur simpulan bahasa kerana kedua-dua haiwan ini merupakan antara haiwan yang terdekat dalam kehidupan mereka seharian. Maksud perumpamaan *seluas sekangkang kera* bagi masyarakat Orang Asli suku kaum Semai, iaitu saiz keluasan bagi sesuatu kawasan mempunyai persamaan dengan maksud *sekangkang kera* dalam simpulan bahasa masyarakat Melayu. Namun simpulan bahasa *sekangkang kera* dalam masyarakat Melayu adakalanya digunakan untuk maksud jarak yang tidak jauh bagi sesuatu tempat.

Simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud ukuran luas untuk rumah (*deg*) atau tempat tinggal, masyarakat

Orang Asli suku kaum Semai menggunakan simpulan bahasa *ensop cep* [ɛnsop cəp] (*sarang burung*) yang bermaksud saiz rumah yang kecil atau sempit dan tidak sesuai untuk didiami oleh keluarga yang agak besar. Manakala simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud ukuran tinggi dan rendah sesebuah rumah pula ialah *kadoq cok* [kadoʔ coʔ] (*kaki anjing*) yang bermaksud rumah yang ukuran ketinggian tiangnya hanya setengah kaki atau satu kaki dari tanah. Penggunaan simpulan bahasa *kadoq cok* ini bagi melambangkan ukuran ketinggian sesebuah rumah yang dibina dengan membandingkan ketinggiannya dengan kaki anjing. Sebagaimana haiwan kera, burung dan anjing juga merupakan salah satu haiwan yang dekat dalam konteks kehidupan mereka.

Perlambangan Bagi Maksud Bentuk

Simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud bentuk dalam kajian ini terdiri daripada:

1. *begneg mensikkoq* [bəgnəg mənsɛʔkoʔ] (simpulan/ikatan anjing mengawan),
2. *deg puk* [dəg puʔ] (*reban ayam*).

Aktiviti yang melibatkan penggunaan rotan, akar, tali dan sebagainya merupakan salah satu aktiviti yang mereka warisi sejak zaman berzaman. Penggunaan bahan ikatan tersebut memerlukan kemahiran yang tinggi, khususnya bagi aktiviti anyaman, ikatan dan sebagainya. Untuk menggambarkan bentuk sesuatu ikatan itu kemas tetapi mudah untuk dirungkai atau dibuka semula, masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menggunakan simpulan bahasa *begneg mensikkoq* [bəgnəg mənsɛʔkoʔ] (simpulan/ikatan anjing mengawan) yang bermaksud sesuatu ikatan atau simpulan yang kuat atau kemas tetapi senang diuraikan kembali. Simpulan bahasa ini adalah berdasarkan pemerhatian mereka terhadap perilaku anjing yang sedang mengawan amat sukar untuk dirungkai atau dipisahkan sehinggalah perlakuan itu selesai. Walaupun daripada satu sudut simpulan bahasa ini agak lucu daripada segi bahasanya namun mereka menganggap analogi tersebut merupakan yang paling tepat untuk melambangkan bentuk ikatan tersebut.

Penggunaan simpulan bahasa *deg puk* [dəg puʔ] (*reban ayam*) pula merujuk kepada bentuk rumah yang dibina oleh seseorang yang bukan tukang rumah. Hasil kerja daripada seseorang yang tidak

mempunyai kepakaran dalam sesuatu bidang itu tentunya mempunyai kelemahan atau kekurangan dalam pelbagai aspek. Dengan ini, mereka menggunakan *deg puk* atau *reban ayam* sebagai lambang untuk menggambarkan ketidaksempurnaan hasil binaan rumah tersebut. Penggunaan simpulan bahasa ini hampir sama dengan analogi yang digunakan dalam masyarakat Melayu bagi menggambarkan keadaan rumah yang kecil, buruk dan tidak sempurna dari pandangan mata, iaitu '*teratak usang*', '*dangau usang*' dan sebagainya.

Perlambangan Bagi Maksud Pancaindera

Simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud pancaindera dalam kajian ini dapat dibahagikan kepada dua, iaitu untuk maksud pancaindera rasa dan pancaindera dengar.

1. Simpulan bahasa untuk maksud pancaindera rasa ialah *sen up peruk* [sən up pəruʔ] (*sesuam sarang tupai*).
2. Simpulan bahasa untuk maksud pancaindera dengar ialah *lempok karok* [ləmpoʔ karoʔ] (*suara mengkarung*)

Simpulan bahasa *sen up peruk* [sən up pəruʔ] (*sesuam sarang tupai*) digunakan bagi maksud pancaindera rasa, iaitu merujuk kepada kadar kepanasan air yang sesuai untuk memandikan bayi. Masyarakat Orang Asli suku kaum Semai menggunakan sarang tupai (*tupaia ferruginea*) sebagai analoginya kerana keadaan sarang haiwan itu yang diperbuat daripada ranting-ranting dan daun-daun kayu dibuat di kawasan agak tinggi dan selamat dari ancaman musuh kelihatan suam dan selesa untuk didiami terutamanya bagi kawasan yang sejuk. Air pada kadar kepanasan *sen up peruk* atau *sesuam sarang tupai* merupakan air yang tidak terlalu sejuk dan tidak juga terlalu panas yang merupakan tahap paling sesuai untuk memandikan bayi.

Simpulan bahasa yang menunjukkan perlambangan bagi maksud pancaindera dengar ialah *lempok karok* [ləmpoʔ karoʔ] (*suara mengkarung*) yang membawa maksud seseorang yang mempunyai suara yang tidak sedap atau sumbang untuk didengar. Simpulan bahasa ini mereka gunakan untuk menyatakan perihal suara seseorang yang tidak merdu atau sumbang semasa menyanyi atau melagukan lagu-lagu semangat atau keagamaan dalam upacara tertentu mengikut kepercayaan mereka. Simpulan bahasa ini juga mereka gunakan untuk tujuan yang sama semasa persembahan nyanyian lagu-lagu

biasa dalam majlis-majlis tertentu sebagaimana masyarakat Melayu merujuk kepada kata-kata seperti *suara katak*, *katak panggil hujan* dan sebagainya bagi merujuk kepada suara yang sedemikian.

Rumusan

Sebagai rumusannya, kajian ini mendapati bahawa unsur alam khususnya berkaitan dengan haiwan merupakan unsur yang terdekat dengan kehidupan masyarakat Orang Asli suku kaum Semai yang memainkan peranan penting sebagai asas kepada tercetusnya sesuatu peribahasa dalam bahasa mereka. Meskipun terdapat sedikit perbezaan daripada segi unsur haiwan dan konteks berbanding peribahasa masyarakat Melayu, namun maksud dan tujuan kewujudannya adalah sama, iaitu untuk memberi nasihat, peringatan, sindiran dan pedoman hidup. Persamaan tafsiran terhadap lambang yang serupa ini menunjukkan terdapatnya corak pemikiran yang sama dalam kalangan masyarakat Orang Asli suku kaum Semai dan masyarakat Melayu.

Penggunaan peribahasa yang berunsurkan haiwan dalam kajian ini telah menampakkan dengan jelas betapa hubungan manusia, khususnya masyarakat Orang Asli suku kaum Semai dengan alam sekeliling itu amat penting dalam kehidupan mereka. Dapatan ini selaras dengan pendapat Lim Boo Liat (2004) bahawa mereka sebenarnya merupakan "*budiman hutan*" dan ahli haiwan dan tumbuh-tumbuhan alam semula jadi di negeri ini. Mereka melayani haiwan bukan sahaja sebagai satu individu akan tetapi sebagai sebahagian daripada kehidupan mereka. Hampir setiap aktiviti dan interaksi mereka dengan alam semula jadi, alam sosial, alam ghaib dan kuasa Tuhan ketika itu telah dilagukan, dipantunkan, disyairkan dan diperibahasakan (Ding Choo Ming, 2009).

Dalam konteks ini, masyarakat umum perlu memahami bahawa pemikiran dan cara hidup sesuatu etnik itu perlu ditangani melalui bahasa dan budaya mereka bukan berdasarkan bahasa dan budaya masyarakat majoriti di negara ini. Dapatan kajian ini turut memperkukuhkan pandangan Eriksen (dalam Mohd Yusoff Ismail, 2001) yang menyatakan bahawa setiap masyarakat itu mestilah difahami dan dilihat dari kaca mata masyarakat itu sendiri. Masyarakat umum harus menyedari peri pentingnya memahami bahasa dan budaya masyarakat lain khususnya dalam aspek peribahasa, kerana seseorang yang memahami peribahasa dapat berperanan memandangkan peribahasa dikatakan inti kepada nilai-nilai budaya yang terungkap dalam sesuatu bahasa itu.

Rujukan

- Asmah Haji Omar, 2005. "Budaya dan bahasa kiasan". *Jurnal Peradaban Melayu*, Vol. 3. 25 April 2011 dalam penerbit.upsi.edu.my/website_e-jurnal/jurnal%20site/.../bab1.html
- Bahren Umar Siregar, 2010. "Emosi dan kebudayaan dalam peribahasa". 1 April 2011 dalam <http://sastra.um.ac.id/wp-content/uploads/2010/01/104-Bahren-Umar-Siregar-LTBI-UAJ-Emosi-dan-Kebudayaan-dalam-Peribahasa.pdf>
- Dentan, Robert Knox, 1979. *The Semai: A Nonviolent People of Malaya, Fieldwork Edition, Case Studies in Cultural Anthropology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Dentan, Robert Knox, 2003. *Preliminary Field Notes on the Semai Language*. Edited by Thomas Doyle. 31 Julai 2011 dalam <http://www.keene.edu/library/OrangAsli/DentanBaer.pdf>
- Dewan Redaksi Ensiklopedi Sastra Indonesia, 2004. *Ensiklopedi Sastra Indonesia*. Bandung: Titian Ilmu.
- Ding Choo Ming, 2009. "Beberapa sifat, asal-usul dan kepengarangan peribahasa Melayu". *Sari – Internasional Journal of the Malay World and Civilization*, 27(2), 3-26.
- Erikson, Thomas Hylland, 2001. "Lain padang, lain belalang" (Terj.) Mohamad Yusoff Ismail. *Pengantar Antropologi Sosial dan Budaya*. Jabatan Antropologi dan Sosiologi, Universiti Kebangsaan Malaysia dalam http://folk.uio.no/geirthe/Antropologi_sosial.html
- Goh Sang Seong, 2010. "Persamaan Lambang dalam Terjemahan Peribahasa Bahasa Melayu-Bahasa Mandarin" dalam Looi Siew Teip et al. (eds). *Found in Translation*. Kuala Lumpur: Universiti of Malaya.
- Ishak Ramly, 1990. "Perkembangan Peribahasa dalam Bahasa Melayu". *Jurnal Dewan Bahasa* 34 (1): 54-61.
- Imran Ho-Abdullah, 2011. "Analisis Kognitif Semantik Peribahasa Melayu Bersumberkan Anjing" (Canis Familiaris). *GEMA Online™ Journal of Language Studies*. 11(1) 2011: 125-141 dalam [http://www.ukm.my/ppbl/Gema/GEMA%20vol%2011%20\(1\)%202011/pp125_141.pdf](http://www.ukm.my/ppbl/Gema/GEMA%20vol%2011%20(1)%202011/pp125_141.pdf)Jabatan Hal Ehwal Orang Asli (2008) *Data Maklumat Asas*. Bahagian Perancangan dan Penyelidikan, Jabatan Hal Ehwal Orang Asli Malaysia.
- Kamus Dewan*, 2007. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kementerian Pelajaran Malaysia, 2003. *Huraian Sukatan Pelajaran Bahasa Semai, Peringkat 1 Tahun 3 dan 4*. Kuala Lumpur: Pusat Perkembangan Kurikulum, KPM dan Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Lim Boo Hwa, 2004. *Kisah-kisah haiwan Orang Asli*. Subang Jaya: Center For Orang Asli Concerns.
- Nik Safiah Karim, 1992. *Beberapa persoalan sosiolinguistik Bahasa Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

- Oktavianus Liudawati, 2008. "Rekonstruksi nilai budaya dari peribahasa Minangkabau dalam upaya memperkokoh filosofi Adat Basandi Syarak-Syarak Basandi Kitabullah (ABS-SBK)". *Lingua Didaktika*. 2 (3) Tahun 2 Disember 2008.
- Osman Lebar, 2009. *Penyelidikan Kualitatif: Pengenalan kepada Teori dan Metod*. Tanjung Malim: Penerbit Universiti Pendidikan Sultan Idris.
- Rahmawati Iskandar, 2006. *Analisis peribahasa Jepang dan Indonesia yang menggunakan kata "kera" (Saru)*. (Kertas Projek Sarjana Pendidikan tidak diterbitkan) Universiti Pendidikan Indonesia.
- Rozaimah Rashidin dan Noriza Daud, 2009. "Unsur perlambangan dalam bahasa Melayu: satu analisis teori relevans". *Jurnal Aswara*. 30 Julai 2011 dalam www.aswara.edu.my/c/document_library/get_file?uuid=c538310d.
- Schensul, S. L., Schensul, J. J. & LeCompte, M. D., 1999. *Essential ethnographic methods: ethnographer's toolkit*. New York: Altamira Press.
- Tenas Effendy, 2003. "Peribahasa dalam kehidupan orang Melayu". *Koleksi Khas Tenas Effendy*. Dewan Kesenian Riau.

Temu bual

Achom bin Luji. Umur: 62 tahun.

Alamat: Kampung Kuala Koyan, Kuala Lipis, Pahang

Pekerjaan: Pesara Kerajaan

Sembunyi anak Jamil. Umur: 53 tahun.

Alamat: Jabatan Kebajikan Orang Asli, Kuala Lipis, Pahang

Pekerjaan: Pegawai Kerajaan

Pong a/p Panjang. Umur: 60 tahun.

Alamat: Kampung Kuala Koyan, Kuala Lipis, Pahang

Pekerjaan: Suri rumah

Batin Achom a/l Khamis. Umur: 70 tahun.

Alamat: Kampung Kuala Koyan, Kuala Lipis, Pahang

Pekerjaan: Kerja kampung

Munan a/l Yai. Umur: 42 tahun.

Alamat: Kampung Kuala Koyan, Kuala Lipis, Pahang

Pekerjaan: Kerja kampung